KĀVYASANGRAHA

काव्यसंग्रहः

Compiled with a Commentary
by

Jibananda Vidyasagar Bhattacharya, B.A.

काव्यसंग्रहः

प्रथमो भागः

वि. ए. उपाधिधारिणा

श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्य्येण

विरचितया व्याख्यया समलङ्कृतः

1992

रीप्रिन्टोग्राफिक्स्

दिल्ली

श्रीजीवानन्दविद्यासागरकृत व्याख्यान-सहितस्य काव्यसंग्रह-प्रथमभागस्य सूचीपत्रम् ।

ग्रन्थनाम	कविनाम	पत्रसंख्या
१ आर्य्यासप्तशती	गोवर्द्धनाचार्य्यः	१
२ पञ्चरत्नम्	... ...	२७७
३ षड्रत्नम्	... ...	२८०
४ सप्तरत्नम्	... ...	२८४
५ अष्टरत्नम्	... ...	२८८
६ नवरत्नानि	... ...	२९२
७ नवरत्नम्	... ...	२९[illegible]
८ गुणरत्नम्	भवभूतिः	२९९
९ नीतिरत्नम्	वररुचिः	३०[illegible]
१० यतिपञ्चकम्	श्रीशङ्कराचार्य्यः	३११
११ साधनपञ्चकम्	श्रीशङ्कराचार्य्यः	३१[illegible]
१२ भ्रमराष्टकम्	... ...	३[illegible]
१३ वानराष्टकम्	... ...	३२१
१४ वानर्य्यष्टकम्	... ...	३२[illegible]
१५ पूर्वचातकाष्टकम्	... ...	३२[illegible]
१६ उत्तरचातकाष्टकम्	... ...	३[illegible]
१७ शुकाष्टकम्	शुकदेवगोस्वामी	३[illegible]

उत्कम्पघर्मपिच्छिलदोःसाधिकहस्तविच्युतश्चौरः ।
शिवमाशास्ते सुतनु स्तनयोस्तव चञ्चलाञ्चलयोः ॥ १७ ॥
उत्क्षिप्तबाहुदर्शितभुजमूलं चूतमुकुल मम सख्या ।
आकृष्यमाण राजति भवतः परमुच्चपदलाभः ॥ १८ ॥
उच्चकुचकुम्भनिहितो हृदयं चालयति जघनलग्नाग्रः ।
अतिनिम्नमध्यसंक्रमदारुनिभस्तरुणि तव हारः ॥ १९ ॥

उत्कम्पेति । हे सुतनु सुन्दरि ! उद्गतः कम्पो यस्य तथाभूतः तथा घर्म्मेण स्वेदेन पिच्छिलः सात्त्विकभावोदयादिति भावः दोःसाधिकस्य प्रहरिणः यः हस्तः तस्मात् विच्युतः विभ्रष्टः चौरः तस्करः चञ्चलम् अञ्चलं वसनप्रान्तभागः ययोः तथाभूतयोः तव स्तनयोः शिवं मङ्गलम् आशास्ते आकाङ्क्षति । अभिसरन्त्यास्तव तथाविधस्तनमण्डलदर्शनात् कामावेशेन सञ्जातोत्कम्पस्वेदात् प्रहरिणः हस्तात् तस्करः विच्युतः सन् त्वया कृतं स्वस्य प्राणरक्षणं मन्यमानः तव कुचयोराशिषा सम्वर्द्धयतीति फलितम् । एतेन त्वया अभिसारः कृत इति कस्यचित् कांञ्चित् प्रति वचनम् ॥ १७ ॥

उत्क्षिप्तेति । उत्क्षिप्तेन उन्नमितेन बाहुना दर्शितं भुजमूलं यस्मिन् तद् यथा तथा मम सख्या आकृष्यमाण चूतमुकुल ! भवतः परमतिशयेन उच्चपदलाभः उत्कृष्टगतिलाभः राजति शोभते मुकुलेति सम्बोधनेन नायकस्य अन्याङ्गनाभोगराहित्यं नवयौवनत्वञ्च ध्वन्यते । मत्सख्या त्वां प्रति समासक्तया तव सुखातिशयः अवश्यं भावीति कस्याश्चित् कञ्चित् युवानं प्रति वचनम् । मुकुलादेराकर्षणोत्तरमोचनात् ऊर्द्धगतिर्जायते इति प्रसिद्धिरत्रानुसन्धेया । अप्रस्तुतप्रशंसालङ्कारः ॥ १८ ॥

उच्चेति । हे तरुणि ! उच्चयोरुन्नतयोः कुचकुम्भयोर्निहितः विन्यस्तः कुम्भपदेनाधिककाठिन्यं कुचयोर्द्योत्यते । जघने कटिपुरोभागे लग्नं संसक्तम् अग्रं यस्य तथाभूतः अयं तव हारः अतिनिम्नम्

काव्यसंग्रहः

द्वितीयो भागः

वि. ए. उपाधिधारिणा

श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्य्येण

विरचितया व्याख्यया समलङ्कृतः

1992

रीप्रिन्टोग्राफिक्स्

दिल्ली

श्रीजीवानन्दविद्यासागरकृतव्याख्यान-
सहितस्यकाव्यसंग्रहद्वितीयभागस्य
सूचीपत्रम्

ग्रन्थनाम	कविनाम	पत्रसंख्या
अमरुशतकम्	अमरुकः	१
शृङ्गारशतकम्	भर्तृहरिः	५३
दृष्टान्तशतकम्	कुसुमदेवः	९८
नीतिशतकम्	भर्तृहरिः	१२५
वैराग्यशतकम्	भर्तृहरिः	१७३
सूर्यशतकम्	मयूरभट्टः	२२२
शान्तिशतकम्	शिल्हनः	२७८
वृन्दावनशतकम्		३३३
चाणक्यशतकम्	चाणक्यः	३८५

चिरविरहिणोरुत्कण्ठार्त्तिश्लथीकृतगात्रयो-
र्नवमिव जगज्जातं भूयश्चिराद्भिनन्दतोः ।
कथमपि दिने दीर्घे याते निशामधिरूढयोः
प्रसरति कथा बह्वी यूनोर्यथा न तथा रतिः ॥ ३९ ॥

दीर्घा वन्दनमालिका विरचिता दृष्ट्यैव नेन्दीवरैः
पुष्पाणां प्रकरः स्मितेन रचितो नो कुन्दजात्यादिभिः ।
दत्तः स्वेदमुचा पयोधरयुगे नार्घ्यो न कुम्भाम्भसा
स्वैरेवावयवैः प्रियस्य विशतस्तन्व्या कृतं मङ्गलम् ॥ ४० ॥

न विदीर्य्यते, तत्र को हेतुः अस्तीति शेषः तत् न जाने । शिखरिणी-वृत्तम् ॥ ३८ ॥

चिरेति॰। चिरविरहिणोः दीर्घकालं विरहेण स्थितयोरित्यर्थः अतएव उत्कण्ठया उद्वेगेन या आर्त्तिः सन्तापः तया श्लथीकृतं शिथिलीकृतं क्लान्तमिति यावत् गात्रं ययोः तथाभूतयोः भूयः पुनः चिरात् दीर्घकालात् परमित्यर्थः नवमिव जगत् जातम् अभिनन्दतोः प्रशंसतोः मिलने नेति भावः कथमपि अतिकष्टेन दीर्घे दिने याते अतिक्रान्ते सति निशां रजनीम् अधिरूढयोः प्राप्तयोरिति यावत् यूनोः तरुणयोः यथा बह्वी विविधा नानाविषयिणीति भावः कथा प्रसरति चलति, तथा रतिः सुरतं न प्रसरतीति शेषः । हरिणी-वृत्तम् ॥ ३९ ॥

दीर्घेति । दृष्ट्यैव दीर्घा महती वन्दनमालिका अभिनन्दनार्थमाल्यं विरचिता कृता, इन्दीवरैः नीलोत्पलैर्न स्मितेन मन्दहासेन पुष्पाणां प्रकरः चयः गुच्छ इति यावत् उपहारत्वेन दीयमान इति भावः रचितः कुन्दजात्यादिभिः कुन्दकुसुमजातीकुसुमादिभिः नो रचितः इति शेषः । स्वेदमुचा घर्मवारिवर्षिणा पयोधरयुगेन स्तनयुगलेन अर्घ्यः दत्तः, कुम्भाम्भसा कलसोदकेन न । अतः तन्व्या

काव्यसंग्रहः

तृतीयो भागः

वि. ए. उपाधिधारिणा

श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्य्येण

विरचितया व्याख्यया समलङ्कृतः

1992

रीप्रिन्टोग्राफिक्स्

दिल्ली

मनोऽपि भ्रूमध्ये सकलमपि भित्त्वा कुलपथं
सहस्रारे पद्मे सह रहसि पत्या विहरसि ॥ ९ ॥
सुधाधारासारैश्चरणयुगलान्तर्विगलितैः
प्रपञ्चं सिञ्चन्ती पुनरपि रसाम्नायमहसा ।
अवाप्य स्वां भूमिं भुजगनिभमध्युष्टवलयं
स्वमात्मानं कृत्वा स्वपिषि कुलकुण्डे कुहरिणि ॥१०॥
चतुर्भिः श्रीकण्ठैः शिवयुवतिभिः पञ्चभिरधः
प्रभिन्नाभिः शम्भोर्नवभिरिति मूलप्रकृतिभिः ।
त्रयश्चत्वारिंशद्वसुदलकलाश्रत्रिवलयः
त्रिरेखाभिः सार्द्धं तव भवनकोणाः परिणताः ॥११॥

पद्माकारे चक्रे कमपि हुतवहम् अग्निं स्वाधिष्ठाने स्वस्य आत्मनः अधिष्ठाने आश्रये हृदि हृदये स्थितं मरुतं वायुम् उपरि ऊर्द्ध्वदेशे आकाशं भ्रुवोर्मध्ये स्थितमिति शेषः मनः, (किं बहुना) सकलमपि समस्तमपि कुलपथं कुलमार्गं भित्त्वा परित्यज्येति यावत् सहस्रारे शिरः-स्थितसुषुम्नानाडीमध्यान्तर्गतसहस्रदलकमले पत्या सह रहसि विजने विहरसि क्रीडसि ॥ ९ ॥

सुधेति । चरणयुगलस्य अन्तः अभ्यन्तरात् विगलितैः सुधा-धाराणाम् अमृतप्रवाहाणाम् आसारैः सम्पातैः प्रपञ्चं सृष्टिं सिञ्चन्ती अभिवर्षन्ती पुनरपि रसाम्नायमहसा रसरूपेण तन्त्ररहस्येन स्वां भूमिं स्वस्थानं सहस्रारमिति यावत् अवाप्य प्राप्य आश्रित्ये-त्यर्थः भुजगनिभं सर्पतुल्यम् अध्युष्टवलयं वेष्टनाकारमिति भावः स्वम् आत्मानं कृत्वा कुहरिणि गर्त्तमये इत्यर्थः कुलकुण्डे तन्त्रशास्त्र-प्रसिद्धे स्थानभेदे स्वपिषि निद्रासि कुलकुण्डलिनीरूपेणेति भावः ॥१०॥

चतुर्भिरिति । तव भवनकोणाः स्थानपार्श्वाणि चतुर्भिः श्रीकण्ठैः रुद्रैः अधः पञ्चभिः शिवयुवतिभिः शिवानुचरीभिः शक्